

ճակ կազմելով Աղուանից աշխարհքումն՝ պատկանում էին Մէյսարի սուրբ Աստուածածնի վանքին, և ինչպէս երեւում է կերպարանքներից (տիպ) բարբառներից և հնչմունքներից գոնէ Խաչմասցիք, Քիլվարցիք և Մաղբասեցիք իսկապէս Աղուանից ազգի մնացորդը են:

Դարբանդի 15 գաղ բարձրութեամբ և 6 գաղ լայնութեամբ հաստ ու պինդ շինած բերդի համար զանազան խօսքեր, կարծիքներ, և զրուածքներ կան, թէ Աղէքսանդր Մակեդոնացին է շինել, կամ պարսից Նուշրեւան թագաւորը և կամ Աղուանից Վաչագան թագաւորը և կամ հայոց Արտաշէս մեծ թագաւորը, որ Ալանաց հետ կռիւ ունէր և Ալանաց Սաթ թագաւորի աղջիկ Սաթենիկին առնելով՝ հաշտուեց, բայց եղիշէ ժամանակակից պատմիչն պարսից Յազկերտի համար է գրում, թէ «Ճինեաց մօտ ի դուռն Ալանաց զպահակ հոնաց բազում աշխատանօք և բազում ծախիւք զբերդ մի մեծ և հզօր, և առ սովաւ կանգնեաց զբազում սուսնս ի բնակութիւն մարդկան»: Պահակ բառը ցոյց է տալի թշնամու դէմը փակող բերդ, ամբողջիւն և պահականոց (աշտարակ, բուրգ, թաբիա), բայց թէ յառաջ եւս կայր այս բերդը քան զՅազկերտ յայտնի չէ, և Յազկերտ այս բերդից սկսած այն երկայն պարիստն է շինել, որ զնում է սարերի վրայով և ձորերի միջով 2,3 օրուայ ճանապարհ, և հասնում է մինչեւ Զակաթալայ քաղաքը, որ Կովկասի հարաւային ստորոտումն դաշտի վրայ է: Եւ ինչպէս անսնողները պատմում են, պարսպի ամեն 100 քայլաչափ տեղումն մի մի բուրգ է շինած՝ կարծես պահապան բնակելու համար, և այս է պահակը, որ պարսիկները դարբանդ են ասել, այն է կապանք, կիրճ, նեղուց, ամուր անդ, են, ինչպէս և նախնիք ասել են զուռն երկաթի: Այս եւս իմանալու է, որ Աղէքսանդր Մակեդոնացին ժամանակ չունեցաւ բերդեր շինելու, այլ եկաւ և անցաւ գնաց, բայց թէ հալարտութիւն չլինի ասելս, մեր — Արտաշէսը շինեց այս ամուր բերդն ու պարիսպը, կամ մեր մեծն Խոսրով հայրն Տրդատայ, որք Ալանաց և միւս հիւսիսականաց հետ պատերազմ են ունեցել, և փառաւոր յաղթանակ տարել, չեմ սխալւիլ: Վերջապէս գոնէ Աղէքսանդր Մակեդոնացին պատահած